

Сулайманова Б.Ж., Байгазиева Ж.Т.

КЫРГЫЗСТАНДА САНАРИПТИК ЭКОНОМИКАНЫ
ӨНҮКТҮРҮҮНҮН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ

Сулайманова Б.Ж., Байгазиева Ж.Т.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

B.Zh. Sulaimanova, Zh.T. Baigazieva

THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF DIGITAL
ECONOMY IN KYRGYZSTAN

УДК: 330.34.014.2

Бул макалада Кыргызстанда санариптик экономиканы өнүктүрүүнүн негизги багыттары каралды. Кыргызстанда санариптик экономиканын калыптануу тенденциясы изилденген, санариптик экономиканын инфраструктурасы жана өлкөдө программалык камсыздоо рыногун өнүктүрүү практикасы аныкталган. Азыркы маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар бардык коомдук мамилелерди олуттуу өзгөртөт, буга байланыштуу белгилей кетүүчү нерсе, азыркы учурда санариптик экономика деп аталган жаңы, маалыматтык коом калыптанып келе жатат. Кыргыз Республикасындагы терең санариптештирүү өнөр жай өндүрүшү, туризм, айыл чарба, жеңил өнөр жайы жана курулуш сыяктуу экономиканын салттуу секторлорун камтып өтүш керек. Санариптик трансформациялоонун тез таасирлеринин бирине санариптик сооданы өнүктүрүүнүн жана санариптик финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн жардамы менен саясатты жана жөнгө салуу механизмдерди жакшыртуу аркылуу жетишише болот. Салык жол-жоболорун санариптештирүү, электрондук квитанцияларды жөнөтүү жана электрондук отчетторду тапшыруу боюнча иш-чараларды аяктоо зарыл.

Негизги сөздөр: санариптик экономика, санариптик дивиденддер, IT-технологиялар, электрондук башкаруу, электрондук өкмөт, санариптик трансформация, маалыматтык коопсуздук.

В статье рассмотрены основные направления развития цифровой экономики в Кыргызстане. Изучены тенденции формирования цифровой экономики в Кыргызстане, определены инфраструктура цифровой экономики и практика развития рынка программного обеспечения в стране. Современные информационные и коммуникационные технологии существенно меняют все общественные отношения, в связи с чем мы с уверенностью отмечаем, что в настоящее время происходит становление нового, информационного общества, которое носит название "цифровой экономики". Глубокая цифровизация в Кыргызской Республике

должна затронуть традиционные сектора экономики таких как промышленное производство, туризм, сельское хозяйство, легкая промышленность и строительство. Одних из быстрых эффектов цифровой трансформации можно достичь с помощью развития цифровой торговли и доступа к цифровым финансовым услугам через усовершенствование политики и регулятивных механизмов. Необходимо завершить мероприятия по цифровизации налоговых процедур, отправки электронных квитанций и сдачи электронных отчетов.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые дивиденды, IT-технологии, электронное управление, электронное правительство, цифровая трансформация, информационная безопасность.

The article considers the main directions of development of the digital economy in Kyrgyzstan. Trends in the formation of the digital economy in Kyrgyzstan have been studied, the infrastructure of the digital economy and the practice of developing the software market in the country have been identified. Modern information and communication technologies are significantly changing all social relations, and we are confident that a new information society is currently being formed, which is called the "digital economy". Deep digitalization in the Kyrgyz Republic should affect traditional sectors of the economy such as industrial production, tourism, agriculture, light industry and construction. Some of the rapid effects of digital transformation can be achieved through the development of digital trade and access to digital financial services through improved policies and regulatory mechanisms. It is necessary to complete measures to digitalize tax procedures, send electronic receipts and submit electronic reports.

Key words: digital economy, digital dividend, IT technologies, electronic management, e-government, digital transformation, information security.

Кыргыз Республикасынын тарыхы жана географиялык жайгашуусу табигый түрдө өлкөнүн экономикасынын күчтүү жактарын аныктады. Жибек жолу-

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 1, 2020

нун калыптанышынын убагынан бери, Кыргыз Республикасы коңшу өлкөлөр менен соода мамилелерин активдүү өнүктүрүүдө, КМШ өлкөлөрүнөн биринчи болуп Дүйнөлүк соода уюмуна кирген, Евразиялык экономикалык союздун толук укуктуу мүчөсү жана Шанхай кызматташтык уюмунун катышуучуусу болуп саналат, Европа союзунун преференцияларынын жалпы схемасынын чегинде өз преференцияларга ээ.

Этникалык окшоштукту сактоонун маанилүүлүгүнө карабастан, бул адатта глобалдашуу жараянына карама-каршы коюлат, Кыргызстандын тарыхый миссиясы, мамлекеттер аралык соода мамилелерин чыңдоо, санариптик технологиялардын жайылышын күчөтүү жана экономикалык өнөктөштөр үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү болуп саналат. Бул үчүн аймактык жана глобалдык рынокторду терең изилдөөнү улантуу жана глобалдык өндүрүштүк чынжырчаларга кыргызстандык компаниялардын катышуусуна көмөк көрсөтүү керек. Санариптик технологиялар бул милдеттерди ишке ашырууда болуп көрбөгөндөй шарттарды түзөт.

1995-жылы америкалык информатик Николас Негропonte (Массачусетс университети) "санариптик экономика" аттуу терминди киргизген. Азыр бул терминди дүйнө жүзү боюнча колдонуп жатышат, ал саясатчылардын, ишкерлердин, журналисттердин күндөлүгүнө кирди. Өткөн жылы Дүйнөлүк банктын башкы баяндамаларынын бири дүйнөдөгү санариптик экономиканын абалы тууралуу отчетту камтыган баяндама "Санариптик дивиденддер" деп берилген. Электрондук (санариптик, желе, интернет) экономика – санариптик технологияларга негизделген экономикалык иш-аракет. Санариптик экономиканы өнүктүрүү абдан тез темп менен келе жатат. Финансисттердин баамында, жакынкы келечекте бул сектордун бардык катышуучуларын аз эмес "санариптик дивиденддер" күтүүдө. Алардын арасында жумушсуздук деңгээлинин төмөндөшү, товарларды өндүрүү учурундагы чыгымдардын төмөндөшү [1].

Кыргыз Республикасынын шарттарында экономиканын калыптануусу жана өнүгүүсү эң оболу анын ченемдик-укуктук базасы менен аныкталат. Атап айтканда, анын негизин Кыргыз Республикасынын Президентинин 18-июнь, 2001-ж. №199 "Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Маалыматтык-

коммуникациялык технологиялар боюнча кеңеш жөнүндө" Жарлыгы түзөт (2008-ж. баштап Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу). Ошондой эле "Кыргыз Республикасын өнүктүрүү үчүн маалыматтык-коммуникациялык технологиялар" аттуу Улуттук стратегиясы иштелип чыккан, ал Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы №54 менен 10 март 2002-ж. бекитилген. Аталган документтин уландысы катары Улуттук стратегияны ишке ашыруу боюнча иш аракеттердин Улуттук планы иштелип чыкты. Андан тышкары, 2014-2017-жж. Кыргыз Республикасынын аткаруу бийлигинин мамлекеттик органдарына жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына "Электрондук башкарууну ("электрондук өкмөт") киргизүү боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Программасы" иштелип чыккан, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 17-ноябрь, 2014-ж. №65 токтому менен бекитилген. 2015-жылы электрондук башкаруу чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашырууну координациялоо жана мониторинг жүргүзүү үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Электрондук башкаруу борбору түзүлдү. Ошентип, санариптик экономиканы өнүктүрүүнүн институттук негиздери түптөлгөн жана тажрыйбаны өнүктүрүү тенденцияларына ылайык өзгөртүүлөрдү талап кылат [2].

Бул документтерге ылайык, Кыргызстан ишкерлер үчүн чындыгында жагымдуу шарттарды түзүү, инновациялык жана жаратылышты үнөмдөөчү технологияларды колдонуу аркылуу атаандаштыкка жөндөмдүү санариптик экономиканы түзүү үчүн реформаларды активдүү жүргүзөт. Өндүрүштө жана башкарууда маалыматтык технологияларды кеңири жайылтуу өнүктүрүү саясатынын артыкчылыгы болушу керек.

Санариптик экономиканын өнүгүүсүнүн маанилүү фактору болуп анын толук кандуу инфраструктурасын түзүү саналат. Атап айтканда, жогорку технологиялар паркын түзүү өлкөдөгү маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өнүктүрүүнүн маанилүү элементи болду. Жогорку технологиялар паркы программалоо тармагында иштеген бир нече ондогон кесипкөй командаларды өзүнүн түзүмүндө бириктирет. Ошондой эле программалык камсыздоону жана кызмат көрсөтүүлөрдү иштеп чыгуучулардын Кыргыз ассоциациясы иштейт [3].

Кыргызстанда IT-технологиялар рыногу өз ишин улантууда. КР Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан nauka.kg илимий порталы ишке киргизилип, Кыргыз илимий-билим берүүчү компьютердик тармак ишке киргизилген. Кыргызстанда ошондой эле NREN желеси KRENA иштейт. KRENAдан тышкары, Кыргызстанда Борбор азиялык илимий-изилдөө жана билим берүү тармагы CAREN иш алып барууда, ал Борбордук Азиядагы университеттерди жана илимий-изилдөө институттарын бириктирет. CAREN глобалдык илимий-билим берүү мейкиндигине кирүүнү камсыз кылып Европа тармагы менен түздөн-түз байланышка ээ. 2017-жылы "Таза Коом" санариптик трансформациясынын чоң долбоору башталган, аны ишке ашыруу Евразия экономикалык биримдигинин алкагында санариптик экономиканын стратегиясы менен байланыштуу. ЕАЭБ алкагында МКТ тармагында иш менен камсыз кылуунун өсүшү жалпы иш менен камсыз кылуунун 2,46%га 2025-жылга карата кошумча өсүшүн камсыз кылуусу күтүлүүдө. 2019-жылдын жайында "Коопсуз шаар" системасы ишке кирген, бул ЖТКтарды минималдаштыруу менен автожолдордо коопсуздукту көтөрүү жөндөмдүүлүгүн далилдеп турат. Долбоордун ишке ашырылышынан баштап, өткөн жылдын ушундай эле мезгилине салыштырмалуу жолдордогу өлүмдөрдүн Бишкек шаары боюнча 45,0 %га, ал эми Чүй облусунда – 36,7% га азайуусу катталган [4].

Өлкөдө ишке ашырылып жаткан санариптик трансформациянын долбоорлорунда, анын ичинде "Таза Коом" программасында экономикалык субъектердин, администрациялык процесстерди автоматташтыруу институттарынын ортосунда институционалдык макулдашууларды жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүдө жол-жоболорду түзүү жана киргизүү актуалдуу болуп саналат. Биздин өлкөдө бардык жерлерде мамлекеттик кызматтарды көрсөтүүдө эсепке алуунун кагаз системасы басымдуулук кылат жана ведомстволор ортосунда так интеграция жок, коррупциялык тобокелдик зоналары орун алган. Алсак, мисалы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик каттоо кызматынын системасында ведомстволор аралык мамилелердин деңгээлинде

институттук базанын ишке ашырылбагандыгынан улам өлкө ведомстволорунун ортосундагы маалымат жана кабарлар менен алмашуу кемчиликтүү, анткени мындай саясатты ишке ашыруу үчүн жооптуу бирдиктүү орган жок. Эгере ведомстволордун ар бири уюштурган маалыматтардын алмашуусу бар болсо да, ал баш аламан мүнөзгө ээ жана жогоруда көрсөтүлгөн ар бир уюмдардын эрежелери боюнча ишке ашырылат. Жогоруда аталган проблемалар менен катар эле транспорт каражаттары жана айдоочулук курам, башка регистрлер жөнүндө так маалыматтар базасы жок, алар кайталанат жана туура эмес. Жетишээрлик кардарларга багытталган жана анык система бар деп айтууга болбойт. Мындай системаны түзүү жана санариптик трансформациялоо маселесин комплекстүү чечүү үчүн мамлекеттик уюмдарды бириктирген бирдиктүү маалыматтык мейкиндик болушу керек [5].

Өлкөдө экономиканы санариптештирүүгө натыйжалуу жана ачык-айкын мамлекеттик башкаруу, санариптик инфраструктурага, санариптик билим берүүгө жана саламаттык сактоого жарандардын жеткиликтүүлүгү менен жетишсе болот (1-сүрөт).

Бүгүн урбанизация процесстерин жана андан агып чыккан көйгөйлөрдү эске алуу менен "акылдуу" шаарларды өнүктүрүүнүн суроолору курч турат, мында интеллектуалдык транспорт системалары, "акылдуу" сууну пайдалануу, "акылдуу" энергетика жана "акылдуу" калдыктарды башкаруу сыяктуу инновациялардын жардамы менен чечүүчү роль МКТга таандык. "Акылдуу" туруктуу шаарлар Интернет буюмдарынын технологиясын (IoT) колдонуунун маанилүү багыттарынын бири болуп саналат, аларды шаардык системаларга интеграциялоо бул системаларды комплекстүү шаардык экосистемалар кандай өзүн алып жүрөөрүн жакшы түшүнүүгө көмөк көрсөтүү менен бирге жасалма дүйнөдө көрсөтүүгө мүмкүндүк берет. Интернет буюмдарынын технологиялары, чоң маалыматтардын, улуттар аралык өз ара аракеттенүү аналитиктери ж.б. жаратылыш кырсыктарынын тобокелчиликтерин башкаруу чөйрөсүндө тажрыйбада кеңири колдонулат (мониторингде жана болжолдоодо, алдын алууда жана жок кылууда).

1-сүрөт. Кыргыз Республикасында санариптик экономиканы өнүктүрүүнүн негизги багыттары.

Эскертүү. Автор тарабынан түзүлгөн.

Бул санариптик экономиканы өнүктүрүү инвестициясыз мүмкүн эмес экендиги түшүнүктүү. "Таза Коом" санариптик трансформациянын долбоорлорун ишке ашырууда негизги көйгөй болуп каржылоо жана инвесторлорду издөө көйгөйү экендиги жашырын эмес.

Азыркы убакта Кыргызстанда санариптик трансформациялоо процесси мамлекеттик башкаруу системасынын өзгөрүү процесстерин козгой баштады. Мамлекеттик кызматчылардын кесипкөйлүгүнүн, компетенцияларынын жана көндүмдөрүнүн деңгээли санариптик чөйрөдө мамлекеттик аппараттын натыйжалуу иштеши үчүн жетишсиз. Мамлекеттик кызматчыларды даярдоо, квалификациясын жогорулатуу жана жалдоо системасы учурдагы керектөөлөргө жана санариптик трансформациянын чакырыктарына толук ылайык келбейт. Башка көйгөйлүү маселе болуп эмгек акынын деңгээлинин төмөндүгү саналат, бул МКТ жаатындагы квалификациялуу адистерге мамлекеттик сектордун жеке сектор менен жана алар-

ды кармап калуу атаандаштыгын күчөтөт. Бул өз кезегинде мамлекеттик кызматкерлердин МКТ квалификациясын жогорулатууга багытталган мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүү боюнча аракеттерге, демек бул бүтүндөй системага коркунуч туудурат.

Санариптик мамлекеттин стратегиясы кызмат көрсөтүү чынжырында сервистердин жана үчүнчү жактардын колдонмолорунун катышуусу уруксат берилген жана кубатталган өз ара аракеттенүүнүн ар түрдүү моделдерин түшүндүрөт. 2019-жылы КР МТБМК "Өкмөт платформа катары" платформалык ыкманы колдонуп баштаган жана Кыргыз Республикасынын коммерциялык түзүмдөрү менен алгачкы долбоорлорду ишке ашыра баштады. 200гө жакын мамлекеттик датасеттер чыгарылган жаңы иштеп баштаган Кыргыз Республикасынын ачык маалыматтар Порталынын толук масштабдуу иш-аракети, өкмөттүн кызмат көрсөтүүлөрүндө жаңы "платформалык" ыкманын далили болуп саналат.

Азыркы убакта долбоор активдүү ишке ашыры-

лууда, ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар тарабынан бир катар биринчи кезектеги ченемдик укуктук актыларына кол коюлган, бул системанын инфраструктурасынын улуттук сегменти түзүлүүдө.

Кибер коопсуздукту өнүктүрүү маселелери боюнча Кыргызстан мамлекеттин милдеттенмелеринин деңгээли төмөн өлкөлөрдүн катарына кирет. Кыргыз Республикасынын кибер коопсуздугунун Улуттук стратегиясы 2019-жылдын июль айынын аягында гана кабыл алынгандыктан, аны ишке ашыруу боюнча практикалык системалуу иш жаңы башталып жатат.

Санариптик экономикадагы мамлекеттин ролу чоң. Жаңы муундагы экономиканын натыйжалуулугун жогорулатуу мүмкүн төмөнкү чаралар аркылуу мүмкүн:

- Административдик системада адамдык факторду минималдаштыруунун жана “адамсыз” өз ара аракеттенүү схемасын түзүүнүн эсебинен коррупциялык көрүнүштөрдү азайтуу;

- Интеллектуалдык агенттерге “субъективдүүлүктү” берүү – аларга салык салуу, жоопкерчиликке тартуу, идентификациялоо ж.б.;

- Салык жүгүн жекече эсептөө менен “акылдуу контракттар” принциби боюнча иштеген интеллектуалдык агенттерди пайдалануунун эсебинен салык салууну оптималдаштыруу;

- Бюджеттик чыгымдардын бир бөлүгүн автоматташтырылган артыкчылыктын адаптациялык моделин киргизүү;

- Партиялык бюджеттин моделдерин кеңири пайдалануу, анын ичинде саясий чечимдерге таасир берүү ыкмасы катары;

- Машиналар аралык өз ара аракеттешүү ачык интерфейстери бар бирдиктүү санариптик платформа аркылуу мамлекеттик кызмат көрсөтүү.

Мамлекеттик колдоо жана жарандык катышуу системасынын жардамы менен жакынкы келечекте Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан коюлган жарандар жана бизнес үчүн санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү, социалдык чөйрөдө санариптик кызмат көрсөтүүлөрдү, санариптик коммерцияны жана санариптик айыл чарбасын түзүү максаттарына жетишүүнү күтүүгө болот.

Адабияттар:

1. Кунцман А.А. Бизнесин ички жана тышкы чөйрөсүн санариптик экономиканын шарттарында трансформациялоо. URL: <http://uecs.ru/index.php?option>.
2. Абакиров А. Кыргызстанда ПК рыногун өнүктүрүүнүн заманбап тенденциялары // Илимдин жана билим берүүнүн заманбап көйгөйлөрү. - Бишкек, 2016.
3. “Кыргыз Республикасынын Жогорку технологиялар паркы жөнүндө” КРнын Мыйзамы 2011-ж. 8-июлунан. - №84.
4. “Санариптик Кыргызстан 2019-2023” санариптик трансформация Концепциясы. Бишкек, 2019. - П. 3.2.
5. Догоев Д. Мамлекеттик регистри, транспорт каражаттарын жана айдоочулук курамы. “Коопсуздук жана саясат кылмыштуулукту алдын алуу” эл аралык конференциясы. - Бишкек, 2016. - 7-июнь.